

August Strindberg – klok och galen

Föredrag i ABF-huset 30/1 2012 av Katarina Ek-Nilsson, ordförande i Strindbergssällskapet. Samtalsledare: Göran Eriksson, ABF.

Var Strindberg klok eller galen eller både och? Den frågan stod i centrum för Ek-Nilssons föredrag som byggde på ”En dåres försvarstal”, utgiven 1887, samt ”Inferno”, utgiven 1897. Bägge böckerna skrevs ursprungligen på franska. Hon byggde även på ”Ockulta dagboken”, på några brev – av de 10 000 brev som Strindberg efterlämnat – samt på psykiatern Johan Cullbergs analys av Strindbergs, som han menar, paranoida psykos under den ensamma tiden i Paris på 1890-talet. Med ”En dåres försvarstal” ville Strindberg enligt egen utsago ”tvätta mitt liv innan det slutgiltigt stängs in i en kista”, och boken kanske aldrig var tänkt att hamna under den första hustrun Siri von Essens ögon. Hon blev dock djupt kränkt och många andra tog avstånd från Strindberg p g a hans, som de uppfattade, konservativa, till och med hatiska kvinnosyn. Men Strindberg var ingen kvinnohatare, sade Ek-Nilsson, därtill är hans kvinnoporträtt alltför sammansatta; möjligen var han både attraherad och rädd för starka kvinnor och alla hans tre hustrur var ju faktiskt yrkeskvinnor, påpekade hon.

”Inferno” har tolkats på olika sätt, både som en bekräftelse – tillsammans med brev och dagboksanteckningar – på psykos, och tvärtom som tecken på friskhet: att över huvud taget kunna skriva denna bok har setts som en bekräftelse på att Strindberg var fullt frisk, att hans Infernokris endast var ett experiment för att få litterärt stoff efter en period av stagnation. Den senare uppfattningens starkaste företrädare i Sverige är Olof Lagercrantz i hans Strindbergsbiografi från 1979. Med utgångspunkt från Johan Cullbergs analys av Infernokrisen listade Ek-Nilsson några olika vägar ut ur en paranoid psykos, ett tillstånd som alltså utlöses av djup depression och en känsla av nederlag och misslyckande. I en sådan situation befann sig Strindberg efter skilsmässan från Siri von Essen som också kom att innebära att han framtogs vårdnaden om sina barn. Hans ymniga ”skaldejurer” hade också vid denna tid sinat och han trodde inte att han skulle kunna skriva mer, att han var slut som författare. I stället började han måla, inte utan framgång, men han lyckades inte sälja sina tavlor.

En annan väg ut ur förflamningen var hans kemiska experiment som syftade till att framställa guld, ofta framlagda som det yttersta beviset för att han var ”galen”. Men vid denna tid var sådana försök talrika, förklarade Ek-Nilsson och Strindbergs experiment inte så avvikande som eftervärlden ansett. I stället kan hans kemiska försök ses som ett sätt att rikta energin utåt och bort från självhatet och det dödligt sårade jaget. Andra avledningsförsök ledde till paranoida föreställningar om att han var föremål för förgiftningsförsök, att tidigare vänner ville åt honom och att onda krafter dolde sig i väggarna. Strindbergs vanföreställningar vid denna tid kan också ha förstärkts genom alkohol- och nikotinmissbruk, men belägg för något mera överdrivet absintintag saknas, sade Ek-Nilsson.

Kanske kan en viss genetisk faktor också spela in, menade hon, då Strindbergs syster Elisabeth senare behandlades för paranoid psykos på Ulleråkers sjukhus och då en av hans döttrar senare också blev psykiskt sjuk. I ett brev till sin syster 1898 skrev Strindberg att hennes förföljelsetecken liknade hans egna och bara var resultatet av självförebåelser: de saknade all verklig grund, ”dock icke all, ty man lär förfölja sig själv”. Han rekommenderar henne att läsa ”Inferno” där hon kan inhämta hur hans själv nådde fram till resignation och återfick sin skaparkraft. I ”Ensam”, som Ek-Nilsson själv varmt rekommenderade som något av det bästa Strindberg skrivit, kan man läsa mer om hur man når fram till en sådan resignation och vad den innebär.

Strindberg blev alltså frisk på egen hand utan hjälp av läkare eller sjukhusvård och efter tillfrisknandet inleddes en ny period i hans författarskap med pjäsen ”Till Damaskus”. Infernokrisen brukar därför ses som skiljelinjen mellan den unga och den gamla Strindberg, men gränsen är mera oklar än så, anser Cullberg i sin analys. Efter Infernokrisen fann Strindberg dock en sorts försoning i en förnyad gudstro, som också innebar en försoning med fadern. Denna hållning höll

han fast vid till sin död den 14 maj 1812 även om nya strider inte saknades, bl a Strindbergsfejden där han riktade sig mot Heidenstam och 90-talisterna. På hans grav står de bekanta orden (i översättning från latinet) ”Jag hälsar korset mitt enda hopp”. Begravningen förrättades av Nathan Söderblom, tidigare svensk pastor i Paris, där han även skrev sin egen doktorsavhandling, och senare Sveriges ärkebiskop.

I mitten av 90-talet hade Strindberg gift om sig med Frida Uhl och 1894 föddes dottern Kerstin. Ett par år senare reste han till Österrike i hopp om att återse sin hustru och för att träffa sin då tvååriga dotter. Det blev dock hans svärmor som tog emot honom och han fick också möjlighet att umgås med Kerstin – som han senare aldrig återsåg. Dock blev hon, med Ek-Nilssons ord, hans Beatrice i det vackra alplandskapet och mellan dem finns en ymnig brevväxling bevarad. Mot slutet av 1896 började hans hälsa svikta och han återvände till Paris för att därifrån så småningom ta sig tillbaka till vänner i Lund där han skrev ”Inferno”.

Ek-Nilsson berörde även Strindbergs uppväxt som nummer fyra i en syskonkrets på elva barn, hans mors bortgång när han endast var 13 år och den illa sedda styvmodern som trädde i moderns ställe – allt detta finns återgivet i självbiografin ”Tjänstekvinnans son”. Hon tog också upp frågan om man verkligen kunde skilja text och liv åt i Strindbergs fall och refererade till en nyutkommen doktorsavhandling från Uppsala som är en strikt textanalys. Ek-Nilsson menade att det finns plats för bägge sätten att närma sig Strindberg. I nutiden är också bägge förhållningssätten rikt företrädda med textpuritanerna inom akademien och de alltmera närgångna författarporträtten i pressen som två parallella fenomen.

Föredraget interfolierades med korta uppläsningar av skådespelerskan Kristina Adolphsson. Under frågestunden fick hon frågan om hennes far någonsin talade om Strindberg hemma – Edwin Adolphsson var ju under några år på 30-talet gift med Strindbergs tredje hustru, skådespelerskan Harriet Bosse. När de gifte sig var han själv 34 år och Harriet Bosse 49. Men saken berördes aldrig under hennes egen uppväxt, sade Kristina Adolphsson. Varpå följde en redogörelse för Strindbergs barn och barnbarn, äldsta dottern Anne-Marie avled 105 år gammal så sent som 2007. Strindbergssläkten är stor, Strindberg hade ju många syskon. Flera barnbarn finns i Norge och Australien.

Att Strindbergsjubileet fått statligt stöd med endast 200 000 kronor mot Linnéjubileets 25 mkr betecknade Ek-Nilsson som en ”ofattbar snålhet”. Samtidigt välkomnade hon alla de olika privata initiativ landet runt som nu pågår för att fira och uppmärksamma 100-årsminnet av författarens död. Att Strindberg fortfarande både berör och upprör visade, menade hon, bland annat Nathan Shachers artikel i DN nyligen, där han hudflänger författaren för hans sätt att förvandla tidigare vänner till fiender. I Shachers artikel ingick även kritik mot Strindbergsmuseet för idealisering av Strindberg som hon dock fann något svagt underbyggd.

Måste man vara geni för att förstå ett geni, undrades i publiken. Nej, svarade hon, man kan känna igen sig själv i Strindbergs texter, det är hemligheten.

Kerstin Vinterhed